

Кратка анализа на измените на законите за основно и средно образование и нивната усогласеност со директивите за недискриминација на Европската Унија

Авторка:
Тона Карева Талеска
Скопје, јуни 2025

Оваа анализа ги презентира и оценува последните измени на законите за основно и средно образование во Република Северна Македонија и нивната усогласеност со директивите за недискриминација на Европската Унија. Врз основа на утврдените недостатоци, анализата дава конкретни препораки за усогласување на националната законска рамка со европските стандарди, за зајакнување на механизмите за заштита од дискриминација и обезбедување на инклузивно и еднакво образование за сите ученици.

Вовед и контекст

Во текот на 2025 година Собранието на Република Северна Македонија усвои неколку измени на Законот за основно образование и Законот за средно образование, кои предизвикаа значајни реакции од граѓанскиот сектор¹, со кои се бришат основите за дискриминација – род, родов идентитет и сексуална ориентација, референцирањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација, како и темите за сексуално и репродуктивно здравје и родова еднаквост поради кои што младите остануваат без пристап до здравствена едукација базирана на докази. Овие измени беа донесени по скратена постапка, без соодветна јавна расправа и без вклучување на експертската јавност. Главните критики се однесуваат на тоа што измените ги релативизираат постојните механизми за заштита од дискриминација и насилство, ја поткопуваат инклузивноста на образованието, а со тоа ги нарушуваат и уставните права на еднаков пристап до образование за сите, правото на еднаков третман и забраната од дискриминација.²

Измените претставуваат оддалечување од европската агенда – односно отстапување од веќе воспоставените стандарди и принципи вградени во Уставот на Република Северна Македонија,³ Законот за спречување и заштита од дискриминација,⁴ како и во релевантните меѓународни документи, вклучително и Целите за одржлив развој на Обединетите нации.⁵ Дополнително, ваквите измени се во спротивност со следните директиви на Европската Унија: Директива 2000/78/ЕЗ,⁶ Директива 2004/113/ЕЗ⁷ и Директива 2006/54/ЕЗ.⁸

1 Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Барање за итно повлекување на измените на законите за основно и средно образование“, 2024. Достапно на: <https://mhc.org.mk/news/mrezhata-za-zashhita-od-diskriminacija-bara-itno-da-se-povlech-at-zakonskite-izmeni-za-osnovno-i-sredno-obrazovanie/>

Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Јавна реакција: Здравјето, заштитата од насилство и дискриминација на младите не се приоритет за Владата и мнозинството на пратеници“, 2025. Достапно на: <https://mzd.mk/mk/vesti/reakcija/>

Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Насилството, дискриминацијата и незнаењето во формалното образование се новото 'нормално' што го промовираат Владата, Парламентот и Претседателката на државата“, 2025. Достапно на: <https://mzd.mk/mk/vesti/reakcija-2/>

Коалиција Маргини, 02.04.2025, пост на Фејсбук. Достапно на: <https://www.facebook.com/CoalitionMargins/posts/pfbid02VrTmNpwTXCEG7K9yhofX7XTff1juJVRdd5hh793VB6P-VdyojKkqUN4BcQjtzbe1tI>

2 Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД) и Платформа за родова еднаквост, „Повик до претседателката на РСМ за непотпишување на указите за измените во образованието“, 2025. Достапно на: <https://mhc.org.mk/news/povik-do-pretседатelkata-na-rsm-gordana-siljanovska-davkova-za-nepotpishuvanje-na-ukazite-za-shtetni-zakonski-izmeni-vo-obrazovaniето-i-dosledno-sproveduvanje-na-zalozhbite-za-rodova-ednakvost/>

3 „Устав на Република Северна Македонија“, Службен весник на Република Македонија бр. 52/1991 (и подоцнежни амандмани).

4 „Закон за спречување и заштита од дискриминација“, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 258/2020.

5 <https://sdgs.un.org/goals>

6 Директива 2000/78/ЕЗ – Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Council of the European Union, 27 ноември 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>.

7 Директива 2004/113/ЕЗ – Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Council of the European Union, 13 декември 2004. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32004L0113>.

8 Директива 2006/54/ЕЗ – Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation, European Parliament and Council, 5 јули 2006. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32006L0054>.

Дискриминација претставува секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се заснова на дискриминаторска основа (како што се: раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност, пол, род, сексуална ориентација, родов идентитет, припадност на маргинализирана група, јазик, државјанство, социјално потекло, образование, религија или верско уверување, политичко уверување, друго уверување, попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба, лично својство и општествен статус или која било друга основа), со сторување или несторување, што имаат за цел или резултат спречување, ограничување, признавање, уживање или остварување на правата и слободите на одредено лице или група на еднаква основа со други.⁹ Ова ги опфаќа сите форми на дискриминација, вклучително и оневозможување на соодветно приспособување и оневозможување на пристапност и достапност на инфраструктурата, добрата и услугите. Законот за спречување и заштита од дискриминација се применува од страна на сите државни органи, органи на единиците на локалната самоуправа, правни лица со јавни овластувања и сите други правни и физички лица во повеќе области, но и во областа на образование. Главни институции задолжени за спречување и заштита од дискриминација се Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и Народниот правобранител.

Во Македонија, најчесто утврдена основа за дискриминација претставуваат: национална или етничка припадност, лично својство и општествен статус, род, родов идентитет, сексуална ориентација, политичко уверување, попреченост и други. Најголем дел од утврдените дискриминаторни дејствија се случиле во јавниот сектор, особено во областа на вработувањето, образованието и пристапот до јавни услуги, но се бележи и пораст на случаи во приватниот сектор и онлајн просторот.¹⁰

Македонскиот образовен систем, пак, се соочува со сериозни предизвици во обезбедувањето инклузивност и еднаков третман на учениците и студентите. Во истражување спроведено од Младинскиот образовен форум (МОФ) во 2020 година утврдено е дека дискриминацијата постои на сите нивоа – од основно и средно до високо образование. Таа се манифестира преку стереотипи, отежнат пристап до образование или пониски очекувања кон учениците кои припаѓаат на маргинализирани групи. Студентите во високообразовните институции во Северна Македонија често се соочуваат со дискриминација по основ на етничка припадност, родов идентитет и сексуална ориентација. Овие наоди укажуваат на системски предизвици во создавање инклузивна образовна средина и ја нагласуваат потребата од сеопфатен пристап за унапредување на еднаквоста и ефективната заштита од дискриминација во сите нивоа на образованието.¹¹

ЛГБТИК+ учениците во Северна Македонија често се изложени на дискриминација, на вербално и физичко насилство во образовните институции. Насилството е честопати систематско, а училиштата ретко нудат соодветен одговор или поддршка, што придонесува кон дополнителна маргинализација и психолошки последици кај овие ученици.¹² Насилството е нормализирано, а сè почести се и случаите на вознемирување, сексуално насилство и малтретирање извршени од малолетници – како во училиштата така и во јавниот простор. Младите на возраст од 15 до 18 години се особено изложени на вакви форми на насилство, а ЛГБТИ учениците се и до четирипати почесто малтретирани од нивните хетеросексуални врсници. Дополнително, 15-годишниците со хомосексуална или бисексуална ориентација страдаат два или повеќепати почесто од своите хетеросексуални врсници, кај кои се јавуваат изразени психосоматски симптоми (74 %), чувства на тага и безнадежност (47 %) или сериозни самоубиствени мисли (30 %).¹³

9 Закон за спречување и заштита од дискриминација, „Службен весник на Република Северна Македонија“, бр. 258/2020

10 Комисија за спречување и заштита од дискриминација (2024). Годишен извештај за работата на Комисијата за 2024 година. Скопје: КСЗД. Достапно на: <https://kszd.mk>

11 Младински образовен форум (МОФ), „Дискриминација врз млади во високото образование“, 2020. Достапно на: <https://mof.mk/diskriminacija-vo-visoko-obrazovanie/>

12 ERA – LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, „LGBTI Youth in the Western Balkans: Mapping the Socio-Economic Situation and Needs“, 2020. Достапно на: https://www.lgbti-era.org/sites/default/files/pdfdocs/era_youth_report_2020_final.pdf

13 HERA – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, „Истражување за родово базирано насилство врз младите и децата во Северна Македонија“, 2023. Достапно на: <https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2023/03/Analiza-za-rodovo-nasilstvo-vrz-deca-i-mladi.pdf>

Клучни измени во законите и потенцијални последици

Собранието во јануари 2025 година донесе измени за Законот за основно образование со коишто се избришаа дел од основите за дискриминација, односно род, родов идентитет и сексуална ориентација. Дополнително, во однос на оваа тема во член 6 се додаде став 8 кој се однесува на забрана на дискриминација и физичко одделување на учениците врз дискриминаторска основа при запишување и формирање на паралелки во основните училишта без легитимна или објективна оправдана цел, согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација. Во овие измени се референцира Законот за спречување и заштита од дискриминација, се наведуваат термините родова еднаквост, како и сексуално и репродуктивно здравје.¹⁴

Во април 2025 година Собранието донесе неколку измени, при што член 5 став 8 и член 16 став 8, каде се референцираше Законот за спречување и заштита од дискриминација, се менува со референцирање на Уставот на Република Северна Македонија. Дополнително, во член 48 се брише терминот сексуално и репродуктивно здравје, а терминот родова еднаквост се заменува со еднаквост меѓу половите. Ова всушност значи измена на одредбите кои на училиштата им наложуваа да спроведуваат активности за унапредување на родова еднаквост, заштита од врсничко и семејно насилство, како и воведување сеопфатно сексуално образование.¹⁵ Дополнително, се вметнува можност која им дозволува на родителите да бараат нивните деца да бидат изземени од одредени наставни содржини, без јасни критериуми или процедури за тоа. Со ваквиот пристап се остава можност за селективен пристап до знаење, што директно ги погодува темите поврзани со човекови права, здравствено образование, еднаквост и различности. Воедно, се ограничуваат надлежностите на училиштата и просветните работници во препознавањето и постапувањето во случаи на дискриминација и насилство.¹⁶

Со Законот за изменување и дополнување на Законот за средно образование не се препознава дискриминацијата како форма на насилство и освен физичкото насилство не се препознаваат емотивното, психичкото и сексуалното насилство. Законот целосно пропушта да предложи мерки за унапредување на сексуалното и репродуктивното здравје на младите, и покрај поразителните податоци. Дополнително, основите на дискриминација не се проширени, согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација, имајќи ја предвид потребата од усогласување на законодавството со Законот за спречување и заштита од дискриминација.¹⁷

Правна рамка на Европската Унија

Овие измени треба да се анализираат во контекст на европските интеграции на државата, особено со оглед на обврските кои произлегуваат од правото на Европската Унија.

Како земја кандидат за членство во ЕУ, Република Северна Македонија е должна да го усогласува своето законодавство со директивите на Унијата, меѓу кои клучни се директивите за недискриминација и за еднаков третман, Директивата 2000/43/ЕЗ за еднаков третман без разлика на раса или етничка припадност и Директивата 2000/78/ЕЗ која го регулира еднаквиот третман во однос на вработување и професии, кои се меѓу основните инструменти на ЕУ за заштита од дискриминација.¹⁸ Иако овие директиви формално не ја регулираат областа на формалното образование, нивните принципи – еднаков третман, недискриминација и еднаков пристап – се однесуваат и на образовните институции, бидејќи тие се јавни или приватни субјекти кои обезбедуваат услуги и ја обликуваат општествената интеграција. Европската пракса, вклучувајќи ја и судската практика на Судот на правдата на Европската Унија, потврдува дека принципот на недискриминација има хоризонтално дејство и во други сфери, како што е образованието, кога тие се поврзани со еднаков пристап до ресурси, можности и услуги.¹⁹

¹⁴ Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование („Службен весник на РСМ“, бр. 3/2025).

¹⁵ Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД). (11 април 2025). Насилството, дискриминацијата и незнаењето во формалното образование се новото „нормално“ што го промовираат Владата, Парламентот и Претседателката на државата. Достапно на: <https://mzd.mk/mk/vesti/reakcija-2/>

¹⁶ Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование („Службен весник на РСМ“ 45/2025)

¹⁷ Закон за изменување и дополнување на Законот за средно образование („Службен весник на РСМ“, бр. 78/2025)

¹⁸ Директива 2000/43/ЕЗ – Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Council of the European Union, 29 јуни 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0043>

Директива 2000/78/ЕЗ – Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Council of the European Union, 27 ноември 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>

¹⁹ Court of Justice of the European Union. (2018). Case C-414/16, Egenberger, ECLI:EU:C:2018:257. Достапно на: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-414/16>

Court of Justice of the European Union. (2020). Case C-507/18, NH v Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, ECLI:EU:C:2020:289. Достапно на: <https://curia.europa.eu>

Во контекст на усогласување со европската правна рамка, покрај нив особено релевантни се инструментите кои обезбедуваат еднаков пристап до образование без дискриминација. Член 14 од Повелбата на Европската Унија за основни права гарантира дека „секој има право на образование и на пристап до стручно и континуирано обучување“, што ја втемелува обврската на државите членки (и земјите кандидати) да обезбедат инклузивен образовен систем кој е достапен за сите.²⁰ Воедно, член 21 од Повелбата на Европската Унија за основни права експлицитно ја забранува дискриминацијата врз каква било основа, вклучувајќи пол, раса, етничка припадност и религија. Овој член се применува хоризонтално на сите области што се под влијание на правото на ЕУ, вклучувајќи го и образованието, кога постои врска со правата и должностите што произлегуваат од европското право.

Европскиот столб за социјални права, усвоен од Европската комисија, Европскиот парламент и Советот, го потврдува ова преку својот Принцип 1, според кој „секоја индивидуа има право на квалитетно и инклузивно образование, обука и учење во текот на целиот живот“.²¹

Дополнително, Целта за одржлив развој 4 (СДГ 4) од Агендата 2030 на Обединетите нации повикува на „обезбедување на инклузивно и правично квалитетно образование и промовирање на можности за учење за сите“, што претставува глобален стандард прифатен и од страна на ЕУ²². Во ист контекст, Целта 5 (СДГ 5) промовира родова еднаквост и зајакнување на сите жени и девојчиња, вградувајќи го принципот на недискриминација во сите сфери, вклучително и во образованието²³.

Значајно е да се нагласи и членот 14 од Истанбулската конвенција²⁴, кој го нагласува правото на пристап до образование и спречувањето на дискриминацијата врз основа на пол, што ја зајакнува обврската за родово сензитивно и инклузивно образование како дел од државните политики и законодавството.

Анализа на усогласеноста и негативните импликации

Законот за спречување и заштита од дискриминација²⁵ е веќе усогласен со следните директиви на Европскиот парламент и на Советот: Директива 2000/78/ЕЗ на Советот од 27 ноември 2000 година за воспоставување на општа рамка за еднаков третман во вработувањето и занимањето; Директива 2004/113/ЕЗ на Советот од 13 декември 2004 година со која се спроведува начелото на еднаков третман на мажите и жените во пристапот и обезбедувањето на стоки и услуги; и Директива 2006/54/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 5 јули 2006 година за примена на принципот на еднакви можности и еднаков третман на мажите и жените во областа на вработувањето и професиите.²⁶

Исклучувањето на овие заштитени категории од законската рамка ќе резултира со недостаток на мерки за спречување насилство и малтретирање, испраќајќи порака дека исклучувањето и угнетувањето на овие групи во општеството не се казнува, а во одредена мера дури се охрабрува. Со бришењето на обврските за едукација за родова еднаквост, ненасилно однесување и сексуално образование, државата се повлекува од својата клучна улога во промовирањето на толеранција, разбирање и еднакви можности. Укинувањето на механизмите за препознавање и пријавување дискриминација, особено во ситуации кога учениците се директно засегнати, претставува сериозен чекор на назад и значително го намалува нивото на заштита што се очекува од едно демократско општество.

[eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-507/18](http://eur-lex.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-507/18)

20 Повелба на Европската Унија за основни права, член 14 – Право на образование. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Article 14 – Right to education, Official Journal of the European Communities, 2000/C 364/01. Достапно на: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education>

21 Европски столб за социјални права, Принцип 1 – Образование, обука и учење во текот на целиот живот. European Pillar of Social Rights, Principle 1 – Education, training and lifelong learning, European Commission, 2017. Достапно на: <https://epr-flashcards.eurohealthnet.eu/principle-1/>

22 СДГ 4 – Квалитетно образование. United Nations Sustainable Development Goal 4 – Quality Education, United Nations, 2015. Достапно на: <https://sdgs.un.org/goals/goal4>

23 СДГ 5 – Родова еднаквост. United Nations Sustainable Development Goal 5 – Gender Equality, United Nations, 2015. Достапно на: <https://sdgs.un.org/goals/goal5>

24 Истанбулска конвенција – Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe, 11 maj 2011. Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention>

25 Закон за спречување и заштита од дискриминација, „Службен весник на Република Северна Македонија“, бр. 258/2020.

26 Директива 2000/78/ЕЗ – Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Council of the European Union, 27 ноември 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>

Директива 2004/113/ЕЗ – Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Council of the European Union, 13 декември 2004. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32004L0113>

Директива 2006/54/ЕЗ – Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation, European Parliament and Council, 5 јули 2006. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32006L0054>

Дополнително, овозможувањето родителска интервенција во наставната програма без оправдана основа создава ризик од селективност, дискриминација и идеолошко влијание врз образовниот систем. Особено загрижувачко е отстапувањето од членот 14 од Истанбулската конвенција, кој јасно обврзува дека државите треба да обезбедат едукација што промовира еднаквост меѓу половите, елиминира родови стереотипи и поттикнува ненасилно однесување. Наместо да ја спроведува оваа обврска, државата со овие измени го слабеа капацитетот на училиштата да се справуваат со родовото насилство, да препознаваат дискриминација и да развиваат критичко размислување кај младите, како и да го унапредуваат прифаќањето и еднаквоста на сите млади.

Со измените на Законот за средно образование, дискриминацијата не се препознава како форма на насилство, а освен физичкото, се игнорираат емотивното, психичкото и сексуалното насилство. Исто така недостасуваат мерки за унапредување на сексуалното и репродуктивното здравје на младите, и покрај алармантните податоци.²⁷ Дополнително, основите за дискриминација не се проширени во согласност со Законот за спречување и заштита од дискриминација, што е неопходно за усогласување на законодавството со Законот, но и со европските директиви.

Заклучок и препораки

Последиците од овие измени може да бидат долгорочни. Се отвора простор за институционализирана дискриминација и сегрегација, особено врз учениците од ранливите категории – вклучувајќи ги децата со попреченост, ЛГБТИ+ младите и оние кои доаѓаат од сиромашни и социјално маргинализирани семејства. Со тоа, државата ризикува да воспостави образовен систем кој не обезбедува еднаков третман, туку го нормализира исклучувањето.

Од перспективата на европските интеграции, ова уназадување во процесот на усогласување со правото на ЕУ во областа на образованието би можело да се толкува како оддалечување од основните вредности на ЕУ. Измените бараат итна ревизија, усогласување со Законот за спречување и заштита од дискриминација и меѓународните документи.

Со цел обезбедување на усогласеност со директивите на ЕУ за недискриминација, инклузивно и еднакво образование неопходно е повторно воведување на едукативни програми за еднаквост, вклучувајќи ги сите основи за дискриминација предвидени во Законот за спречување и заштита од дискриминација, целосна поддршка за обуки на наставниците за работа со различности и доследно мониторирање и санкционирање на дискриминациските практики во училиштата. Активното вклучување на експертите, на граѓанскиот сектор и самите ученици во креирањето и спроведувањето на образовните политики е клучно за изградба на инклузивен и праведен образовен систем. Овој процес мора да се одвива преку отворени и транспарентни консултации, а не со скратени постапки и без јавна дебата, како што беше случај со последните измени.

27 HERA – Health Education and Research Association, 2021. Младите и сексуалното и репродуктивно здравје: потреби и пристап до информации и услуги. Достапно на: <https://hera.org.mk/mladite-i-srz/>

Библиографија

- Закон за изменување и дополнување на Законот за основно образование („Службен весник на РСМ“ бр. 3/2025, 45/2025) и Закон за изменување и дополнување на Законот за средно образование („Службен весник на РСМ“ бр. 78/2025).
- Повелба на Европската Унија за основни права, член 14 – Право на образование. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Article 14 – Right to education, Official Journal of the European Communities, 2000/C 364/01. Достапно на: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education>
- Европски столб за социјални права, Принцип 1 – Образование, обука и учење во текот на целиот живот. European Pillar of Social Rights, Principle 1 – Education, training and lifelong learning, European Commission, 2017. Достапно на: <https://epsr-flashcards.eurohealthnet.eu/principle-1/>
- СДГ 4 – Квалитетно образование, United Nations Sustainable Development Goal 4 – Quality Education, United Nations, 2015. Достапно на: <https://sdgs.un.org/goals/goal4>
- СДГ 5 – Родова еднаквост, United Nations Sustainable Development Goal 5 – Gender Equality, United Nations, 2015. Достапно на: <https://sdgs.un.org/goals/goal5>
- Истанбулска конвенција – Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe, 11 мај 2011. Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention>
- Закон за спречување и заштита од дискриминација, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 258/2020.
- Директива 2000/78/EЗ – Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, Council of the European Union, 27 ноември 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>
- Директива 2004/113/EЗ – Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, Council of the European Union, 13 декември 2004. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32004L0113>
- Директива 2006/54/EЗ – Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation, European Parliament and Council, 5 јули 2006. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32006L0054>
- Директива 2000/43/EЗ – Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, Council of the European Union, 29 јуни 2000. Достапно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/MK/TXT/?uri=CELEX:32000L0043>
- Комисија за спречување и заштита од дискриминација (2024). Годишен извештај за работата на Комисијата за 2024 година. Скопје: КСЗД. Достапно на: <https://kszd.mk>
- Младински образовен форум (МОФ), „Дискриминација врз млади во високото образование“, 2020. Достапно на: <https://mof.mk/diskriminacija-vo-visoko-obrazovanie/>
- ERA – LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, “LGBTI Youth in the Western Balkans: Mapping the Socio-Economic Situation and Needs”, 2020. Достапно на: https://www.lgbti-era.org/sites/default/files/pdffdocs/era_youth_report_2020_final.pdf
- HERA – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, „Истражување за родово базирано насилство врз младите и децата во Северна Македонија“, 2023. Достапно на: <https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2023/03/Analiza-za-rodovo-nasilstvo-vr-z-deca-i-mladi.pdf>
- Court of Justice of the European Union. (2018). Case C-414/16, Egenberger, ECLI:EU:C:2018:257. Достапно на: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-414/16>
- Court of Justice of the European Union. (2020). Case C-507/18, NH v Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, ECLI:EU:C:2020:289. Достапно на: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-507/18>
- Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Барање за итно повлекување на измените на законите за основно и средно образование“, 2024. Достапно на: <https://mhc.org.mk/news/mrezhata-za-zashtita-od-diskriminacija-bara-itno-da-se-povlech-at-za-konskite-izmeni-za-osnovno-i-sredno-obrazovanie/>
- Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Јавна реакција: Здравјето, заштитата од насилство и дискриминација на младите не се приоритет за Владата и мнозинство на пратеници“, 2025. Достапно на: <https://mzd.mk/mk/vesti/reakcija/>
- Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД), „Насилството, дискриминацијата и незнаењето во формалното образование се новото 'нормално' што го промовираат Владата, Парламентот и Претседателката на државата“, 2025. Достапно на: <https://mzd.mk/mk/vesti/reakcija-2/>
- Коалиција Маргини, 02.04.2025, пост на Facebook. Достапно на: <https://www.facebook.com/CoalitionMargins/posts/pfbid02VrTmN-pwTXCEG7K9yhofX7XTff1jujVRdd5hh793VB6PVdyojKKqUN4BcQjtzbe1t>
- Мрежа за заштита од дискриминација (МЗД) и Платформа за родова еднаквост, „Повик до претседателката на РСМ за непотпишување на указите за измените во образованието“, 2025. Достапно на: <https://mhc.org.mk/news/povik-do-pretседatelk-ata-na-rsm-gordana-siljanovska-davkova-za-nepotpishuvanje-na-ukazite-za-shtetni-zakonski-izmeni-vo-obrazovaniето-i-dosled-no-sproveduvanje-na-zalozhbite-za-rodova-ednakvost/>

